

Klášterní křesťanství a jeho obdoby v mimokřesťanských náboženstvích

RŮZNÉ PODOBY ZASVĚCENÉHO ŽIVOTA

Ivan O. Štampach

V některých náboženstvích se vyskytují jednotlivci a komunity, pro něž je duchovní život celoživotním programem. Známe to nejvíce z fenoménu, který římskokatolická církev označuje jako zasvěcený život, a jeho obvyklou podobou jsou klášterní komunity. Podobná praxe existuje ve všech tradičních církvích (starobylých východních a pravoslavných) a k její obnově došlo i v církvích protestantských. Analogií k němu jsou indiští sádhuové a sannjásinové, buddhističtí mniši a v jistém smyslu i islámské súfijské řády. Článek popíše a srovná různé formy tohoto života v křesťanství s náhledem na mimokřesťanské analogie.

Mnišství v tradicích indického původu

Jistou analogií křesťanského mnicha v indických tradicích je *sannjásin*, což může být životní etapa poté, co člověk žil jako hospodář, zplodil a vychoval děti a rozhodl se odejít do ústraní a hledat konečné vysvobození. Pro některé je to však celoživotní zaměření. Duchovní učitel (guru) často přebývá se svými žáky v ášramu, který tím připomíná klášter.

Někdy se ne zcela vhodně jako hinduističtí mniši označují *sádhuové*, lidé, kteří odešli do bezdomoví, někdy jako poutníci, a věnují se jen cestě duchovního poznání. Často se o nich mluví také jako o svatých mužích.

Titulem *svámí* bývá označován člověk, který je součástí linie tradice, do níž byl přijat iniciací. Tak to bylo zpočátku v linii advaitavédanty, mystického směru založeného na přelomu 8. a 9. stol. Šankarou. Později byl tento titul a způsob života uplatněn i a na směry jógy.¹

Nejstarší buddhistické texty v jazyce pálí z 1. stol. př. n. l. počítají s tím, že důsledně jdou Buddhovou cestou se zaměřením k Probuzení jen *bhikkhuové*, označovaní jako buddhističtí mniši. Základním textem je soubor textů Vinája. Jeden z textů, Patimokha, obsahuje 227 pravidel pro mnichy (a 311 pro mnišky). Tato pravidla přijímají bhikkhuové formou slibů. Na plný mnišský život se připravují jako *šrámanerové*. Dnes buddhističtí mniši žijí v kláštorech pod vedením představených. Později kodifikovaná podoba buddhismu připouští možnost dosáhnout Probuzení pro každého buddhistu.²

V obou hlavních buddhistických větvích, zvaných théraváda a mahájána,

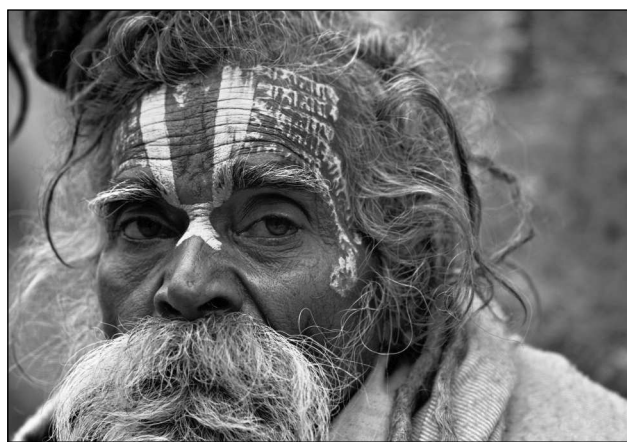
může mnišství být dočasné. V některých zemích horliví buddhisté tráví každý rok část dovolené či prázdnin v klášteře podle mnišských slibů. V některých směrech japonského buddhismu tráví muž v klášteře přípravné období v mládí, později se ožení a při některém chrámu vede obřady, spravuje chrám a poskytuje různé služby.

S buddhismem byla seznámena helenistická kultura v rané době křesťanství a nelze vyloučit jeho vliv na křesťanské mnišství.³

Předobraz křesťanského zasvěceného života v judaismu

V židovské Bibli je doložen způsob života jednotlivců připomínající mnichy či jiné řeholníky. Jsou to *nazírové*. Zříkali se jakéhokoli jídla nebo nápoje z vinné révy, nestříhali a neholili si vlasy a vousy a vyhýbali se kontaktu s mrtvolami. Nazírský slib mohli složit muži i ženy. Život podle těchto zásad mohl být dočasný (nejméně 30 dní) a někdy se uvádí, že mohl být i celoživotní.⁴

Ve stoletích kolem přelomu letopočtů jsou doloženi *esejci*, lidé žijící v komunitách, kteří navazovali na původní chasidy, pěstující asketické praktiky, někteří z nich na některých místech žili pravděpodobně v celoživotním celibátu. I v pozdějším judaismu se příležitostně vyskytují jednotlivci nebo komunity připomínající mnišský stav.⁵

Indický sádhu.

Foto: Internet, <http://www.making-it-up-as-i-go.com>.

Novozákonní základ křesťanského mnišství

Některé výpovědi evangelií připisované Ježíši lze vyložit jako doporučení radikální služby Božímu království, např.: *Amen, pravím vám, není nikoho, kdo opustil dům nebo ženu nebo bratry nebo rodiče nebo děti pro Boží království, aby v tomto čase nedostal mnohokrát víc a v přicházejícím věku život věčný.* (Lk 18, 29.30)⁶

Raní křesťané očekávali brzký konec dějin a s ohledem na to se nechtěli zabývat v tomto světě. Zahrnovalo to i doporučení apoštola Pavla, který podle legendy sám zůstal bez ženy: *Přál bych si totiž, aby všichni lidé byli jako já... Svobodným a vdovám pravím, že je pro ně lépe, když zůstanou tak jako já. ... Co se týká neprovdaných, nemám žádný rozkaz Páně, ale dávám jen radu jako ten, kdo je pro milosrdenství Páně hoden důvěry. ... Svobodný se stará o věci Páně, jak by se líbil Bohu, ale ženatý se stará o světské věci, jak by se zalíbil ženě, a je rozpolcen. Žena bez manžela nebo svobodná dívka se stará o věci Páně, aby byla svatá tělem i duchem. Pro-*

Buddhistické mnišky.
Foto z filmu „The Buddha's Forgotten Nuns“, Budaya Productions.

vdaná se stará o světské věci, jak by se zalíbila muži. ... Ale kdo je v nitru pevný, nic ho nenutí, má v moci svou vlastní vůli a pevně se rozhodl, že se s ní neožení, jedná dobře. Takže kdo se ožení se svou snoubenkou, jedná dobře, ale kdo se neožení, udělá lépe. (srov. 1 Kor 7, 7–38)

Tímto se inspirovala církev, když vytvořila instituce zasvěcených (již v Novém zákoně, v 1 Tim 5, 9, jako zapsaných) vdov a zasvěcených panen. Zasvěcené panny existují a instituce zasvěcených vdov se v římskokatolické církvi po přestávce několika staletí obnovuje.

Pravoslavné mnišství

V pravoslavných církvích není zaveden povinný celibát kněží. Významnou roli v nich však hrají mniši. Mnišské postřihy tam přijímají ženy i muži, a to laici i kněží. Pouze z kněží, kteří jsou zároveň mnichy, se vybírají biskupové. Biskup je na území, které spravuje, tedy v eparchii, představeným všech mnichů.⁷

Mniši žijí v monastýrech, v jejichž čele stojí igumen nebo archimandrita. Převládá život cenobitský, plně komunitní, některé monastýry však jsou idiorythmické, s větší samostatností jednotlivých mnichů, s prvky poustevnictví. Zvláštní roli má seskupení monastýrů na řeckém poloostrově Athos, který má v rámci Řecka status autonomní republiky, říká se jí mnišská republika. Monastýry podléhají ekumenickému patriarchovi sídlícímu v dnešním Istanbulu.⁸

Podobná je praxe ve starobylých východních církvích, např. koptské, etiopské, arménské, syrojakobitské a dalších.

Druhy řeholního života v římskokatolické církvi

Mnišství je nejstarší podoba řeholního života v římskokatolické církvi, společná s církvemi pravoslavnými a starobylými východními. Římskokatolické mnišství

se řídí řeholí (pravidlem) sv. Benedikta z Nursie. Pro mnichy je charakteristická stabilita místa. Mnich bývá od slibů členem stále stejné komunity. V čele komunity je opat, komunitou zvolený a biskupem na

opata posvěcený. Mniši spojují modlitbu (a to společně zpívanou, případně recitovanou, liturgickou, i osobní kontemplativní) tradičně s manuální prací.

Benediktinská opatství tradičně usilovala o soběstačnost. Mívala pozemky, na nichž mniši hospodařili, dnes též často vyrábějí něco na prodej (likéry, pivo, hořčice, sýry apod.). Mniši, kteří mají kněžské svěcení (opat musí být kněz) se někdy věnují i jiné činnosti, např. duchovní péči nebo vzdělávání. U nás působí tyto mnišské řády: benediktini, cisterciáci a trapisté.

Rytířské řády se drží textu svatého Augustina označeného jako řehole. Někteří šlechtici ve středověku skládali řeholní sliby chudoby, čistoty a poslušnosti, podíleli se např. na křížových výpravách a správě dobytých území. Historicky významný byl templářský řád, který však byl rozpuštěn již ve 14. století. Souběžně s nimi existovali johanité, zvaní podle svého dlouholetého sídla maltéžští rytíři. V Česku jsou především zázemím starých aristokratických rodů. Věnují se různým pomáhajícím a charitativním aktivitám. Dnešní řádoví rytíři obvykle neskládají sliby a jsou k řádu jen přidružení. Řeholníky bývají jen kněží v řádu. Maltéžští rytíři jsou kvazistátním subjektem a např. s ČR mají diplomatické styky. Územní jednotkou je velkopřevorství a v čele celého řádu je kníže – velmistr.

Řeholní kanovníci jsou kněží působící v běžné duchovní péči, kteří převzali s odvoláním na sv. Augustina jisté prvky mnišského života, např. společnou slavnostní liturgii. U nás se usadili brzy po svém vzniku premonstráti a jejich strahovská kanonie je v řádu významná i tím, že v jejím chrámu je pohřben zakladatel řádu, sv. Norbert z Xanten.

V Česku působí i malá komunita augustiniánů – kanovníků.

Konventuální řády se historicky váží na rozdíl od dosud jmenovaných spíše na městské prostředí. Jejich systém je demokratičtější než u řádů s feudální tradicí, volí např. představené na omezené funkční období, představený není chápán jako duchovní otec komunity, nýbrž jako první mezi bratřími. Tyto řády se věnují různým typickým aktivitám. Komunity jsou proměnlivé a bratr může být překládán podle potřeby v rámci provincie (obvykle v jednom státě jedna) nebo i celohodově. Mají společnou liturgii a většinou nosí řeholní oblečení podobně jako mniši a kanovníci. Patří k nim mj. řády františkánské duchovní rodiny, dominikáni a augustiniáni – eremité. Dříve byli označováni jako žebraví mniši. Nejen řeholník skládá slib chudoby jako jednotlivec, ale i komunity mívají minimální majetek a mají dnes příjem z práce pro církev, pro školy apod.

Řády řeholních kleriků mají raně novověký původ, bývají založeny na autoritativním principu, jsou silně centralizované, jsou efektivními činiteli v oblastech, jimž se věnují. Pokud bydlí spolu, nejde o kláštery, tyto domy se označují např. jako residence. Tzv. liturgii hodin se modlí každý individuálně. V současné době často chodí oblečení v civilu jako ostatní občané. Typickým, u nás silně zastoupeným řádem tohoto druhu jsou jezuité (Tovaryšstvo Ježíšovo).

Řeholní kongregace jsou poněkud volnější novověká seskupení osob s řeholními sliby. Jsou často silně specializované, např. salesiáni dona Boska na práci s mládeží. Vnějšíkově se rovněž snaží nelišit od svých spoluobytel. Kongregace nejsvětějšího Vykupitele, tedy redemptoristé, se věnuje tzv. lidovým misím.

Srbští pravoslavní mniši.
Foto: Internet, <https://centralpennsylvaniaorthodox.files.wordpress.com>.

Řeholní sestry v římskokatolické církvi

Různé mužské řády a kongregace mají ženské větve, platí to o řádech mnišských, kanovníckých, konventuálních a o kongregacích. Tyto ženské větve se specifickým způsobem podílejí na stylu duchovního života řádu i na jeho vnějších aktivitách. I u nás působí komunity benediktinek, cisterciacek, klarisek a alžbětinek (navazujících na františkány) apod.

Existují i typicky ženská řeholní společenství, která nemají mužskou větev. Příkladem jsou u nás silněji zastoupené voršilky, které provozují církevní školy.

Jiné formy římskokatolického zasvěceného života

a obdobná společenství

Dodnes existují v římskokatolické církvi *poustevníci* a *poustevnice*. Vedle těch, kteří si případně tento stav zvolili neformálně, je i oficiální poustevnícký stav. Taková osoba si vytvoří pravidlo, které schválí biskup a pod jeho dohledem podle tohoto pravidla žije o samotě v modlitbě. Součástí pravidla musí být i to, jakým způsobem si zajišťuje prostředky pro život. Některé mnišské řády, zejména kamaldulové a kartuziáni mají prvky poustevníctví.

Členky a členové *sekulárních institutů* se zavazují k životu v chudobě, čistotě a poslušnosti jako lidé v řeholním stavu, bydlí a pracují však mezi ostatními lidmi a neliší se od nich žádnými vnějšími znaky. Žijí v bytech po malých skupinách, např. po dvou až třech a občas, např. v neděli se scházejí. Některé sekulární instituty utajují příslušnost svých členů.

Společnosti apoštolského života nemají trvalé sliby, zavazují se však k životu podle tzv. evangelních rad, bydlí v komunitách, někteří nosí i zvláštní oděv, ale mohou komunitu bez církevně-právních následků po uplynutí dočasných, např. ročních závazků opustit. Nejznámější takovou společností jsou oratoriani. První oratorium založil v Římě roku 1575 Filip Neri. Scházeli se v oratoři ke společné liturgii, na koncerty a diskuse. Hudební forma oratoria navazuje na toto společenství.

Různá nová společenství spojují rodiny a členy, kteří žijí způsobem života podobným mnichům (oblečení, společná denní liturgie), to platí např. o Komunitě blahoslavenství, která přijala od svého zakladatele bratra Efraima (civilním jménem Gerarda Croissanta), původem Žida i jisté prvky judaismu (např. vedle neděle slaví i sobotu) a prvky charismatické obnovy. Ve Společenství Jeruzalém obvykle dva nebo tři mniši nebo dvě mnišky žijí společně v bytě, chodí do zaměstnání na poloviční úvazek, zbytek času věnují společné liturgii a meditaci. K nim jsou přidružena společenství lidí, kteří žijí v rodinných vztazích, ale přejímají něco z jejich způsobu života.⁹

Obnova řeholního života v protestantských církvích a ekumenické komunity

Církev vzešlá z reformace 16. století zpočátku řeholní život odmítly. Ve 20. století však začaly vznikat protestantské řeholní komunity u anglikánů, v luterských

Foto z evangelické komunity diakonek Zionsberg v Německu, <http://www.unserekirche.de>.

a reformovaných církvích. Často přijímají spiritualitu a způsob života některých římskokatolických řeholních společenství, nejčastěji to jsou benediktini a františkáni. Prvky mnišského života spojené s aktivní službou představují luterské diakonky.¹⁰

Významnou mnišskou komunitou složenou z římskokatolických a protestantských členů je mužská komunita v Taizé (blízko Lyonu) ve Francii. Řídí se vlastním mnišským pravidlem sepsaným zakladatelem, jímž byl francouzský reformovaný Roger Schütz. Komunita slouží sbližení křesťanů, zejména mladých.¹¹

Súfijské řády v islámu

V sunnitském i šíitském islámu vznikly komunity částečně připomínající mnichy. Říká se jim *taríqy*. Často reprezentují mystický přístup k náboženství rozlišující vnější struktury a předpisy od esoterického, vnitřního života. *Taríqa* reprezentuje spiritualitu zakladatele. Súfiové tvoří komunity pod vedením šejcha nebo píra, někdy se odlišují oděvem od okolí, mají své řádové budovy (někdy i zvláštní svatyně mimo mešity) kde tráví část svého času. Od mnichů se však liší tím, že mají své rodiny a obvykle i zaměstnání, a svůj čas dělí mezi řád a sekulární život.¹²

Poznámky

- 1 Hans KÜNG, *Po stopách světových náboženství*, Brno: CDK, 2006, s. 77–78; David M. KNIFE, *Hinduismus. Experimenty s posvátnem*, Praha: Prostor, 1997, s. 22–25, 148–149.
- 2 Vincent LESNÝ: *Buddhismus*, Olomouc: Votobia, 1996
- 3 Jiří ČERNEGA, *Lesní mniši. Některé aspekty současného thajského buddhismu*, Praha: Pragma, 1995.
- 4 Ja'akov NEWMAN, Gavri'el SIVAN, *Judaismus od A do Z*, Praha: Sefer, 1998, s. 125.
- 5 Carsten Peter THIEDE: *Svitky od Mrtvého moře a židovský původ křesťanství*, Praha: Volvox Globator, 2004, s. 125–130.
- 6 Citace z Bible jsou z Českého ekumenického překladu
- 7 Theocharis Michael PROVATAKIS: *Meteora, dějiny klášterů a mnišství*, Atény: Michalis Toubis, 1998.
- 8 Enrico MOLNÁR-SELLI: *Republika bez žen*, Praha: Československá grafická unie, 1936; Andreas E. MÜLLER: *Hora Athos: dějiny mnišské republiky*, Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2013.
- 9 Dagmar KOPECKÁ, *Řeholní život v českých zemích; řeholní řády a kongregace, sekulární instituty a společnosti apoštolského života*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2014.
- 10 Ute GAUSE, Cordula LISSNER, *Kosmos Diakonissenmutterhaus. Geschichte und Gedächtnis einer protestantischer Frauengemeinschaft*, Leipzig: Evangelische Verlaganstalt, 2005.
- 11 Stanislava KÁŇOVÁ, *Pout' důvěry na zemi*, Praha: Zvon, 1990.
- 12 Luboš KROPÁČEK, *Súfismus. Dějiny islámské mystiky*, Praha: Vyšehrad, 2008.

Varieties of consecrated life

In some religious traditions, we find individuals entirely devoted to spiritual way of life. These individuals usually form communities which, in the Christian context, would be called "monastic". There are numerous similarities between Christian monastic life and monasteries and analogous phenomena in Indian traditions and in some sense, even in Islam. The article describes and compares these different forms of consecrated life.

Doc. ThDr. Ivan O. Štampach (*1946) působí jako docent na katedře religionistiky Fakulty filozofické Univerzity Pardubice.